

V. Érzelmi fejlődés

Kint enyhe szellő mozgatta a fák leveleit, de a nap ragyogott. A csoport csöndben a falhoz sétált, hogy rálásson a völgyre. A Zöld-sziget szikrázott a fényben.

– A középkor hajnalán a kolostorok valójában a civilizáció előőrsei voltak – mondta a professzor. – Nem csak könyvtáraik őrizték az ókor tudását, hanem egyben a kísérletezés és a fejlesztés színterei is voltak, aminek eredményeit azután mindennapi életükben is hasznosították. A kolostori élet ritmusa a fizikai és a szellemi munka, a közösségi élet és a lelki tevékenységek tökéletes egyensúlyán alapult.

– Ezek szerint a középkor egységes egészként tekintett az emberre? – kérdezte István.

– Pontosan. Az elmélet Arisztotelésztől származik, majd Aquinói Szent Tamás is átvette: az embernek van egy „növényi lelke” (vegetatív lélek), egy „állati lelke” (érzéki lélek) és egy „értelmi lelke” (intellektuális lélek), és csak úgy élhet teljes életet, ha minden általa birtokolt lehetséges képességet kifejleszt. Arisztotelész szerint az ember, mint aki a teremtés létrájának legmagasabb fokán áll, az egyetlen teremtmény, amely ésszerűen tud gondolkodni, ami azt jelenti, hogy az isteni értelem egy magját birtokolja.

– Beszéljünk az érzelmi fejlődésről – javasolta István.

– Várj egy kicsit! Itt nem tudunk dolgozni. Minden jegyzetemet bent hagytam! – kiáltott fel Éva.

– Semmi gond, átveszem a jegyzetelést – ajánlotta fel László, miközben jegyzetfüzetet és ceruzát vett elő zsebéből.

– Pszichológia a szabadban; ez nem lehet rossz – lelkesedett István.

– Igazad van – helyeselt Zsuzsa az őszi napba pislogva.

A professzor elmosolyodott, leszakított egy fűszálat és belekezdett:

– Azzal kell kezdenünk, hogy meghatározzuk azokat a fogalmakat, amelyeket használunk. Ha valami érzelmi, az öröm, fájdalom, félelem, szeretet – más szóval érzések és emóciók. Ez tesz minket valóban élővé, nem, István? Milyen lenne az élet érzelmek nélkül?

– Elég unalmas, szerintem...

– Igazad van. De ugyanakkor az érzelmek zavaróak is. Jönnek és

megzavarnak. Ha valakibe szerelmes vagyok, akkor lóttak a kiegyensúlyozottságomnak. Félek, hogy nem viszonzják a szerelmemet. Féltekeny vagyok, vagy türelmetlenül vagy aggódva várom a visszatértét, ha szerelmem tárgya távol van. Kant, a filozófus az érzelmeket a lélek betegségeként határozta meg. Platón azzal vádolja őket, hogy megzavarják a gondolkodásunkat. Néhány keleti filozófus azt ajánlja, nyomjuk el érzelmeinket, hogy elérjük a békességet. A mi kultúránkban hagyományosan arra neveljük a gyermeket, hogy uralja és ellenőrizze érzelmeit.

– Amikor kicsi voltam, szüleim azt mondták, hogy egy erős fiú nem sír – jegyezte meg István.

– Igen. A sírás a lányoknak való volt! – mondta Zsuzsa ironikusan.

– De az érzelem nem csak zavar – tiltakozott László. – Például itt, ezen a csodálatos helyen, nyugalmat és boldogságot érzek. És ez jó érzés.

– És nem akarsz elmenni. Az érzelmeik olyan energiát képviselnek, amely irányítja az életünket – tette hozzá a professzor. – Az örömet és a kényelmet keressük. Próbáljuk elkerülni a szenvedést és a kényelmetlenséget, és ez kényszernek vagy igénynek tűnik. Például éhes vagyok. Izgatott leszek, és úgy érzem, valami arra kényszerít, hogy ételt találjak. Miután ettem, az előbb megtapasztalt kényszer eltűnik, és öröm-érzést hagy maga után. Ezt hívta Sigmund Freud örömelvnek.

– Freud, a pszichoanalízis megalapítója? – kérdezte László.

– Igen.

– A pszichoanalitikusok nem azt mondják, hogy érzelmeinket úgy kell kifejezni, hogy nem gátoljuk őket, és hagyjuk, hogy ők vezessenek minket?

– Nem. Freud mutatott rá arra, hogy az ember nem kizárólag racionális lény. Megzavarják kényszerek, gyakran tudatalatti kényszerek, amelyek az ösztönök vagy a mély vágyak kifejeződésai. Freud ezekre a kényszerekre „id” néven hivatkozik. Az újszülött a legcsekélyebb szégyenkezés nélkül, automatikusan kimutatja ezeket a kényszereket. Sír, hogy tudassa, ételre vagy törődésre van szüksége. Őt teljes mértékben az „id”, vagyis az örömelv vezérli. Ez az elv nem tűnik el. Egész életünk során velünk marad, csak lassanként megtanuljuk mérsékelni a vágyainkat és a kényszereket, hogy megfeleljünk azoknak a társadalmi normáknak, amelyek között élünk. Megtanuljuk szabályozni az örömelvet, mégpedig egy új elv, a valóságelv figyelembe vételével. Ahhoz, hogy egy általam érzett igényt kielégítsek, nem ülhetek és ordíthatok, amíg csak nem jutok valami kielégüléshez, mert tapasztalatból

megtanultam, hogy ez nem vezet sehová. Az örömelv és a valóságelv közötti szabályozást Freud szerint az „egó” végzi.

– Tehát egy gyerek nevelése azt jelenti, hogy segítjük eljutni az örömelvtől a valóságelvig? – kérdezte László.

– Nem. Az örömelv alapvető az élethez. Nem létezhetünk nélküle. De ha nem vesszük figyelembe a valóságelvet, akkor felelős módon nem teljesíthetjük vágyainkat. Az a cél, hogy segítsünk a gyermeknek, hogy mindkettőnek tudatában legyen, és tudja, mit akar. Ez segít felépítenie az „egóját”.

– Ez a felelősségre való nevelés – bólintott Zsuzsa.

– Pontosan. Az „id” és az „egó” mellett Freud rámutat egy harmadik részre is, amelyet „szuperegónak” hív. Gyermekkorunktól kezdve szembesülünk erkölcsi követelményekkel, szabályokkal és tiltásokkal, amelyeket szüleink vagy más felnőttek fejeznek ki. Elsajátítjuk őket, és ezek alkotják később azt, amit Freud „szuperegónak” hív. Egy rendkívül tekintélyelvű nevelési stílus, amely a tiltásokat anélkül hangsúlyozza túl, hogy a gyermek szabad döntésére és felelősségére hivatkozna, az egó kárára fejleszti a szuperegót. Freud valójában bemutatta, hogy a szuperegó a tudatalatti tartomány része. Minden olyan vágyat, amely nem felel meg a szülők szabályainak, kiűzünk a tudatos tartományból. A gyermek azon igyekszik, hogy kizárja őket az értelméből és elfelejtse őket, de azok rejtve ott maradnak, mert azt a döntést, hogy ne elégítse ki őket, nem tudatos úton hozta meg az alany, vagyis az egó.

– Ez meglehetősen elméleti és elvont – sóhajtott fel István.

– Rendben. Megkísérlem egy személyesen Freud által javasolt képpel bemutatni azt, amit az előbb mondtam. Képzeltetek el egy politikai ülést. A szónokot egy bekiabáló zaklatja, aki buta megjegyzésekkel, zajokkal stb. állandóan megszakítja. Egy idő után felkel egy kidobóember, és kivezeti a bekiabálót a folyosóra, hogy folytatódhasson az ülés. A példában a szónok az „egó”, az ülésterem a lélek tudatos része, a bekiabáló az „id”, vagyis a vágy és a kényszer, a kidobóember a „szuperegó” és a folyosó a tudatalatti.

– Aha, értem – mondta István. – De nem akar majd a bekiabáló visszamenni a folyosóról az ülésterembe?

– Nagyon jó észrevétel, István. Valóban, nem mondhatta el az utolsó szót. Majd újra be akar jutni, talán éppen rejtőzködve. Freud bemutatta, hogy folyamatosan elfojtott vágyak nyomása alatt élünk, amelyek igyekeznek elérni a

tudatot. A tudatalatti gondolatok vagy reakciók így irányítják érzéseinket vagy cselekedeteinket, és különös formában bukkannak fel.

– Ez mit jelent?

– Például véletlenül kicsúszott vagy hibásan megválogatott szavakra. Néha egy-két dolog „kicsúszik a szánon”, s nevetünk, mert azt gondoljuk, hogy jelentéktelen. Freud viszont bemutatta, hogy az ilyen hibák néha rejtett tudatalatti gondolatok nyílt megnyilvánulásai.

– És feltételezem, hogy minél izgatottabb emberek vannak a folyosón, annál feszültebbé válik a helyzet.

– Pontosan. Ha túl sok bekiabáló gyűlik össze a folyosón, az egó elvesztheti a helyzet feletti ellenőrzést. Freud bemutatta, hogy a kényszerek szuperegó általi elfojtása szükséges, de nem hosszú távú megoldás. Nem szabad elrekesztenünk a folyosó és az ülésterem, vagyis a tudatalatti és a tudatos közötti ajtót. Minden a tudatalattiba kényszerített probléma megoldatlan marad, és vissza kell térnie a tudatosba, hogy az egó foglalkozhasson vele, és tudatosan megoldhassa.

– Ez mit jelent?

– Visszatérve az előző képhez: azt mondhatjuk, hogy a szónoknak tárgyalnia kell a bekiabálókkal, hogy megegyezésre jussanak. A problémát a szónoknak, vagyis az „egónak” kell megoldania, nem pedig a kidobóembernek, aki csak a végső megoldás, akkor lép közbe, amikor az „egó” túl gyöngé. Az igazi nevelésnek az „egó” fejlesztésére kell irányulnia; ez segíti a fiatalt abban, hogy önmagáért felelős „alannyá” váljon, ahelyett, hogy az „id” kényszereinek vagy a „szuperegó” tiltásainak rabszolgája legyen. Baden-Powell pontosan erre gondolt. Ennek bemutatására ki is írtam két idevágó idézetet:

A cserkészvezető önkifejezésre való bátorítással neveli a fiút, ahelyett, hogy az elnyomás rendőrségi módszerével fegyelmezné.⁴

A közvetlen erkölcsi utasítás, mint például a fegyelmezési gyakorlatok, tetszetős burkolatot teremt ugyan, de – hacsak nincs alatta megfelelően érett jellem – nem fogja megállni az idő próbáját.⁵

Freudot – mindenekelőtt a volt kommunista országokban – úgy tekintették, mint a vágyak és kényszerek féktelen kielégítésének ügyvédjét.

⁴ Robert Baden-Powell, *The Scouter*, August 1934

⁵ Robert Baden-Powell, *The Wolf Cub's Handbook*

Valójában a tudatosság fontosságát mutatta be, és annak szükségességét, hogy az ember felelős legyen önmagáért. A lelki betegségek elemzése alapján kifejlesztette a gyermekkortól a felnőttkorig tartó érzelmi fejlődés elméletét, amely rávilágít a személyiség vagy jellem fejlődésének feltételeire és különböző szakaszaira.

– El tudná mondani a főbb pontokat? – kérdezte Éva.

– Megpróbálom. Eleinte egy olyan kisbaba számára, aki még nincs tudatában önmagának, a környezettel való kapcsolat az étkezési funkció köré épül. Az éhség a legfontosabb igény, és a szopási tevékenységhez (vagyis a tej megszerzéséhez) és a szájhoz öröm társul; innen ered az orális szakasz kifejezés.

– Ezt már érintettük, amikor a szellemi fejlődésről beszéltünk – mondta Zsuzsa. – A tanár úr akkor azt mondta, hogy a gyermeknek eleinte egyszerű reflexei vannak, mint például egy tárgynak a szájához való illesztése és szopása.

– Remekül emlékszel, Zsuzsa!

– Tehát egy újabb kapcsolat a különböző növekedési területek között – jegyezte meg Éva.

– Igen, ezúttal a szellemi és az érzelmi fejlődés között – mondta a professzor. – Ráadásul később majd látni fogjuk, hogy ez a kapcsolat nagyon erős. Freud után a pszichoanalitikusok felfedezték az anyával való kapcsolat fontosságát a gyermekkorban. Saját környezetében egy kisbaba fokozatosan ismer fel egy olyan közeledő arcot, amelyhez étel, gondoskodás és babusgatás társul. Három hónapos kora körül elkezdi mosolygással válaszolni egy-egy emberi arc közeledésére. Hat és nyolc hónapos kora között képes felismerni az édesanyját, és közeledtére örömet mutat, megpróbál rácsimpaszkodni, vagy követni szeretné. Ezzel ellentétben viszont először nyugtalansággal reagál, amikor egy ismeretlen személy közeledik. Egy-egy új arc felfedezésekor és az anya távollétében a kisbaba félelmet mutat, hogy édesanyja elhagyja. A kisbaba már képes felismerni az anyját, azonosul vele és utánozza. A tiltás jele az első olyan viselkedés, amelyet a gyermek utánoz, vagyis megrázza a fejét, mintha nemet mondana, és első kiejtett szavainak egyike is a „nem”.

– Miért a „nem”? – kérdezte Éva.

– Kétségtelenül azért, mert a kisbabának nagyon megrázó élmény, amikor a mama valamit megtilt, nemet mond. Erős kellemetlen érzés fogja el, frusztrált lesz, és heves agresszivitást érez. Így, miután édesanyja viselkedése frusztrálja és szeretne ellenállni neki, a gyermek viszonzásként a tagadás jelét fogja

utánozni, és azt mondja „nem”. A pszichológusok a „nem” megjelenések szakaszát úgy értelmezik, hogy a gyermek képes teljes egészében megkülönböztetni önmagát a mamájától, és elkezdte felépíteni saját identitását. Ez jelenti egyben a társas kommunikáció kezdetét is.

– Tehát a kommunikáció azzal kezdődik, hogy azt mondjuk: „nem”? – kérdezte László.

– Első ránézésre ez valóban ellentmondásnak tűnhet – válaszolta a professzor. – De gondolatok bele. A kommunikációhoz két ember kell. Képesnek kell lennünk megkülönböztetni magunkat a másik személytől, hogy elválaszthassuk magunkat tőle. Ha azt mondjuk „nem”, az azt jelenti „én tőled különböző személyként létezem”. Minden valós kommunikáció szükséges feltétele, hogy elutasítsuk azt, hogy egyek vagyunk egy másik személlyel. Ez a szeretetnek is szükséges feltétele – és a nevelésnek.

– Itt tehát kapcsolat van az érzelmi és a társas fejlődés között – állapította meg Éva.

– Jó meglátás – mondta a professzor. – Magyarázd el ezt a kapcsolatot nekünk is.

– Hát, az anyához fűződő érzelmi kapcsolatnak köszönhető, hogy a gyermek önmagát mint az anyától, majd másoktól is független személyt érzékeli, és el tud kezdeni kommunikálni; és itt kezdődnek a társas kapcsolatok, nem?

– Jól van, Éva, tökéletesen megértetted. Ezen kívül az olyan lelki betegségek is, amelyeknél az ember nem tud önmagából kilépni és másokkal kommunikálni, valószínűleg legalább részben a hibás vagy elégtelen anyakapcsolat következményei.

– Bevallom, számomra megdöbbentő ezeket hallani – mondta István.

– Várjál, ez még csak a kezdet. Még csak kétéves kornál járunk – válaszolta Zsuzsa.

– Rengeteg dolog történik a második életév során: járás, szobatisztaság, a saját identitás felépítése és a nyelv elsajátítása. Hihetetlen!

– Hát akkor folytassuk az elképedést – folytatta a professzor. – Hároméves kor körül úgy szakasz kezdődik. A gyermek nagy szexuális érdeklődést kezd mutatni. Érdeklődik a nemi szervek iránt, és rájön, hogy megérintésük öröm forrása. Érdeklődik a nemek közötti különbség és a szülei közötti kapcsolat. Elkezd az életről kérdezni, honnan jövünk, halál stb. Ez a kérdések kora,

amelyet minden szülő megtapasztal. A pszichológiai zsargonban ez a felfedezési és tanulási kényszer szakasza.

– Minden kérdést meg kell válaszolni? – kérdezte Éva.

– Igen. Ha a gyermek nem kap világos választ, akkor máshol fog információt keresni, összekeveri az igazat a hamissal, és miután elfogja a bűntudat, Freud szerint fennáll annak a kockázata, hogy a szexuális életet „valami szörnyű és gusztustalan dolognak bélyegzi meg”. De az információ nem elég önmagában. A szorongás és a bűntudat elkerüléséért még fontosabb a felnőtt figyelmes és elfogadó magatartása. A gyermekek ilyen korban mutatott szexuális kíváncsisága valójában teljesen normális, és fejlődésüknek egy nagyon fontos lépését jelenti.

– Mi ez a lépcsőfok? – kérdezte István.

– Freud Ödipusz-komplexusnak hívja. Biztosan emlékeztek Ödipusz király tragédiájára, amelyet Szophoklész, a nagy görög költő írt.

– Ödipusz megöli az apját, és feleségül veszi az anyját – mondta László.

– Ez velős összefoglalás volt. De épp erről van szó! Freud az Ödipusz-komplexus fogalommal írja le a gyermek ellenkező nemű szülőjéhez való szerelmes ragaszkodását, és ellenségességét az azonos nemű szülőjével szemben, akit vetélytársának érez. Kisfiúktól gyakran lehet hallani „*ha nagy leszek, feleségül veszem anyut*”, vagy kislányoktól, hogy „*férjhez megyek apuhoz, ha majd idősebb leszek*”.

– De ez csak gyerekbeszéd! – kiáltott fel István.

– A gyerekek beszédét nem szabad felszínesen kezelni! Valójában az történik, hogy a gyermek először nagyon szoros kapcsolatot tapasztal meg az édesanyjával, és ezután az apa harmadik félnek tűnik. Freud úgy magyarázza, hogy a gyermeknek két lehetősége van: vagy férfi módjára elfoglalja az apa helyét, hogy megtapasztalja a szerelmes kapcsolatot az anyjával, ebben az esetben az apa akadály vagy vetélytárs; vagy nő módjára az anya helyébe lép, hogy szerelmes legyen az apjába, ami az anyát teszi fölöslegessé.

– Ez elég logikus – mondta István.

– Így is mondhatjuk. Vegyük egy kisfiú példáját. Felfedezi a nemek közti különbségeket. Pénisze van apjához hasonlóan, akihez kettős érzések kötik. Egyrészt azonosul vele, ugyanakkor ellenséges is, mert riválisnak érzékeli az anyáért folytatott küzdelemben. Ugyanakkor az apja iránt kialakuló agresszió miatt bűntudatot is érez, és azt képzei, hogy kasztrálással büntethetnék, vagyis

megfosztanak péniszétől. Fokozatosan számot vet a valósággal, és feladja a „mama feleségül vételére” irányuló terveit. Kétféleképpen tehet így, Freud szerint: vagy azonosul az édesanyjával, vagy erősíti az apjával való azonosulást, amely lehetővé teszi, hogy szerelmes kapcsolatban maradjon az anyjával. Az utóbbi esetben, amelyet a leginkább szokásosnak tekintenek, erősödik a férfias identitása.

– És a lányok? – kérdezte Éva.

– Hasonlóan: a kislányban kettős érzések alakulnak ki az anya felé. Azonosul vele, miközben vetélytársnak érzi az apa szerelméért. Végül általában azonosul az anyával és így kialakítja női identitását.

– Ez azt jelenti, hogy az Ödipusz-komplexus alapján alakítja ki egy fiú a férfi-identitását, egy lány meg a női identitását? – kérdezte Éva.

– Így van. A Ödipusz-komplexusnak nagyon fontos következményei vannak a gyermek fejlődésében. Ebből ered a szexuális vágy tudatalatti elfojtása, és annak létrejötte, amelyet Freud szuperegónak hív, vagyis hogy a gyermek elsajátítja a szülők szabályait, tiltásait és erkölcsi ítéleteit. Nagyon fontos szerepet játszik a személyiség strukturálásában és a szocializációban, hiszen létrehozza a nemek közötti különbséget és lehetővé teszi egy alapvető törvény elsajátítását, nevezetesen a vérfertőzés tilalmát, ami Freud szerint minden emberi társadalom alapja.

– Elképzelhető, hogy az Ödipusz-komplexus nem pozitív módon oldódik meg? – kérdezte László.

– Természetesen igen, ha valamelyik szülővel nem lehet pozitív kapcsolatot létesíteni, például ha a gyermeket elutasítják, vagy rossz bánásmódban részesül, vagy ha annyira rossz a szülőképe, hogy képtelenség azonosulni vele.

– Ilyenkor mi történik?

– Megakadályozhatja a gyermek nemi identitásának kialakulását, vagy az egyéb érzelmi fejlődés megrekedhet gyermeki szinten, és mentális betegségek vagy neurózis léphet fel.

– És mi az érzelmi fejlődés következő lépcsőfoka? – kérdezte István.

– Ez után a felfordulás után öt-hat éves kor körül egy nyugalmasabb időszak kezdődik, amelyet a pszichológusok lappangó időszaknak hívnak és egészen a pubertásig tart. Freud szerint ezt a szakaszt három jelenség jellemzi. Az első az elfojtás, amit már említettem. A gyermek tudat alatt elfojtja minden szülei iránt érzett szerelmes és agresszív vágyát, és ehelyett szerető érzéseket

alakít ki feléjük. Szó szerint elfelejti a felkavaró, szenvedélyes érzéseket, és Freud szerint ezért ritkák az Ödipusz komplexus előtti gyermekkori emlékek; ez négy-öt éves kor körül van. A második jelenség, amelyre Freud felhívja a figyelmet, a szublimáció. Az energia eltérítődik a szexualitástól, és más irányba fordul, mint a tudásszomj, kulturális érdeklődés stb. A harmadik jelenség a szülőkkal való azonosulás, amely a szerelmes és agresszív vágyak helyét veszi át. Amint már említettem, a gyermek ilyenkor magáévá teszi szülei bizonyos viselkedéseit vagy elgondolásait, sőt, itt kezdődik az erkölcsi tudatosság.

– Erről az jutott eszembe, hogy nem említette az erkölcsi vagy lelki fejlődést a növekedés négy területe között, amelyeket javasolt – mondta Éva. – Nem gondolja, hogy ez azért fontos volna?

– Nagyon jó meglátás, Éva. Feltételezem, szeretnéd, ha elmagyaráznám, ugye? Igen, szerintem a növekedésnek mindenekelőtt négy területe van, fizikai, szellemi, érzelmi és társas, amelyek hozzájárulnak egy szabad és felelős személy, másnéven „alany” kifejlődéséhez. És azután ennek az alanynak kell saját fejlődését a legmagasabb erkölcsi és lelki értékek felé irányítania. Ez egy másik szinten történik, amelyet majd később nézünk meg.

– Nem hagyjuk, hogy elfelejtse!

– Rendben.

– Még nem említette a serdülőkori érzelmi fejlődést. Bár az inkább válság, nem? – kérdezte László.

– Nagyon igaz, László. Most még kell vizsgálnunk a serdülőkort. Amikor a testi fejlődésről beszéltünk, láttuk, hogy a serdülőkorra a felgyorsult növekedés és a nemi szervek kifejlődése a jellemző. Igen, ez újabb szexuális érdeklődéshez vezet, és az Ödipusz-komplexus egyfajta feléledéséhez. Freud ezt úgy magyarázza, hogy a serdülő legfőbb feladata, hogy elszakadjon a szüleitől, hogy felszabaduljon, és független személylé váljék. Vitatja szülők által parancsolt tekintélyt és szabályokat, amelyeket korábban elfogadott. A fiatal az identitását keresi. Aggasztják az önmagán észlelt változások, és azzal reagál, amit a pszichológusok védekező mechanizmusoknak hívnak. Néhány serdülő például úgy próbálja meg ellenőrzése alatt tartani a vágyait, hogy az aszketizmusba menekül: túlzott diétára kényszeríti magát, vagy korlátozza az alvásidőjét. Szigorú és kompromisszumok nélküli erkölcsi vagy esztétikai elveket tesznek magukévá. Kritika nélkül csatlakoznak radikális értékrendszerekhez vagy idealisztikus és megvalósíthatatlan vállalkozásokhoz. Amikor, gyakran a szülővel való bizalmas kapcsolat hiánya miatt, képtelenek szóban kifejezni kérdéseiket vagy szorongásaikat, „kicseselepszik” őket, vagyis

kihívás- vagy segítségkérés-szerű cselekedetekkel fejezik ki azt, amit másként nem tudnak kifejezni.

– Milyen cselekedetekkel?

– Mindannyian kitalálhattok egy-két példát. Bármilyen lehet, az enyhén őrült hősködéstől kezdve egészen a patológiás viselkedésig, mint a bulimia, az agresszió, a bűnözés, az alkoholizmus, a kábítószer vagy akár az öngyilkossági kísérlet.

– És hogyan segíthet a cserkészlet ennek a serdülőkori válságnak a megoldásában?

– Azt hiszem, hogy a felnőttekkel (tanárokkal, cserkészvezetőkkel és hasonlókkal, akik olyan helyzetben vannak, hogy kiegészítik a szülőket, és nem a riválisaik) való bizalmi kapcsolat segíthet a krízis ellenőrzésében és a túlságosan komoly kitérések megelőzésében. Mindazonáltal tudomásul kell vennünk, hogy ez a serdülőkori krízis önmagában szükséges és egészséges. A fiataloknak ebben a korban egész személyiségüket újra kell szervezniük, hogy függetlenebbek legyenek, és felnőtté váljanak. Ez nem történhet meg bizonyos dolgok megkérdőjelezése nélkül.

– Azt mondta, hogy a serdülők néha túlságosan is idealisták, de nekem gyakran mégis az a benyomásom, hogy leverték, nincsenek céljaik. Ismeri a híres punk jelmondatot: no future, nincs jövő.

– A túlzott idealizmus és a levert szomorúság ugyanannak az éremnek a két oldala. A fiatalok hajlanak arra, hogy hősi példaképekkel azonosuljanak és idealizálják saját személyiségüket. Ezért megvalósíthatatlan célokat tűznek ki maguk elé. Aztán amikor észreveszik a valóság és az elérhetetlen ideál közti szakadékot, akkor természetesen fennáll a kockázat, hogy leverték lesznek. A felnőtt nevelő célja nem az, hogy csökkentse ezt az idealizálásra való hajlamot, hanem hogy ezt valósabb célkitűzések és modellek felé irányítsa, és hogy elismerje az előrelépést, hogy ezáltal a fiatal azt érezze, hogy fejlődésére tett erőfeszítéseit jutalmazza és támogatják.

– De a kamaszkori „depresszió” – tette hozzá László – abból a szakadékból is származhat, amely a felnőttek által szóban hangoztatott ideálok, és valós viselkedésük között van, nem?

– Persze. Ezért fontos, hogy a felnőttek a fiatalokkal őszinte kapcsolatban álljanak. Nem szabad azt színlelniük, hogy ők mindenható hősök, hanem be kell vallaniuk próbálkozásaikat és hibáikat, anélkül, hogy lemondanának az ideálokról. A felnőtteknek szabályokat és korlátokat kell állítaniuk, ugyanakkor

„kísérniük” is kell a serdülőket, vagyis meg kell állapotodniuk, hogy együttműködnek a serdülőkkel problémáik megoldásában tapasztalataik és képességeik megosztásával.

– A serdülőkor a barátságok és a szerelmek kora is – jegyezte meg Éva.

– És a romantikáé! Nagyon igazad van, Éva! Több lépcsőt is megkülönböztetünk ilyen tekintetben. Eleinte, tizenegy és tizenhárom éves koruk között a gyerekek mindenekelőtt a közös tevékenységek alapján alakítanak csoportokat. Ezek a csoportok maguktól ritkán lesznek vegyesek. Sőt, a másik nemet néha el is utasítják. Később, tizennégy és tizenhat éves kor között elérkezünk a kölcsönös bizalomra épülő barátságokhoz. A barát az ember hasonmása. A serdülőkor végén, tizenhét éves kor után a kapcsolatok kevésbé szenvedélyesek, és az egyéni különbségeket elfogadják és a gazdagodás forrásának ismerik el. Már nem a hasonmásunkat keressük, hanem olyasvalakit, aki kiegészít. A serdülőkor a nemi identitás kialakulásának az időszaka is. A serdülő felismeri nőiességét vagy férfiasságát, és szexuális vágyait általában az ellenkező nem felé irányítja. A szerelmes kötődést gyakran rendkívüli, idealizált, és mindent elnyelő kapcsolatnak éli meg. Időbe telik, amíg rájön, hogy a valódi szerelem két szabad és független ember között létezik, akik elfogadják különbségeiket és kölcsönösen tisztelik egymás identitását.

– A vegyes kamaszcsoportokban nem áll fenn korárett szexuális kapcsolat kockázata? – kérdezte Zsuzsa.

– A kockázat a serdülőkor természetes jellege folytán valóban fennáll, hiszen különbség van a testi és szexuális érettség illetve az érzelmi és társas érettség között, mivel ezek közül az első általában pár évvel megelőzi a másodikat. A felnőttek általában két ellentétes módszerrel „kezelik” ezt a kockázatot. Nézeteim szerint mindkettő káros, mert gyerekként kezeli a serdülőt, és hátráltatja abban, hogy felelős személyiséggé váljék. Az első módszer szexuálisan engedékeny, és ellátja a serdülőt fogamzásgátlóval. A második megerősített szexuális elkülönítést alkalmaz, tiltásokkal.

– Van esetleg harmadik módszer is? – kérdezte Éva.

– Azt hiszem, igen. Ez a nevelési „kíséret”. A cserkészlet nagyon sokat tehet ezen a szinten úgy, hogy lehetőséget kínál a serdülőknek, hogy olyan csoportokhoz csatlakozzanak, ahol fiúk és lányok közösen valósítanak meg valamilyen tervet. Felnőttek – egyenlő mértékben felelős nők és férfiak – segítségével ez lehetővé teszi számukra, hogy őszinte és egyenlő kapcsolatot alakítsanak ki egymással. Az ilyen csoportokban találhatják meg a fiatalok, amit

keresnek, a valódi szerelmet. A valódi szerelem két egymást egyéniségnek elismerő társ közötti kötődés, és ennek többön kell alapulnia a pusztán szexuális kapcsolatnál. Mindazonáltal semmilyen nevelő sem küszöbölheti ki a kockázatokat. A kockázatok az élet részei. De – még egyszer – ez választás kérdése. Vagy felelős személyekké akarjuk nevelni a fiatalokat, vagy egyszerűen örök kiskorúaknak akarunk ellenőrzési technikákat és tiltásokat létrehozni.

– De hogyan segíthetünk a fiataloknak, hogy sikeresen teljesítsék ki érzelmi fejlődésüket? – kérdezte Zsuzsa.

– Azt hiszem, ezen a téren három főbb nevelési irány van. Az első az érzelmek és vágyak azonosítása és felismerése. A nevelőnek segítenie kell a gyermeket az őt irányító érzelmek azonosításában, felismerni, hogy amit érez, az kívánság vagy utálat; hogy agressziót, aggodalmat, szeretetet stb. érez. A hagyományos nevelés a fiatalnak úgy akar segíteni, hogy azt követeli tőle, oly módon tartsa ellenőrzése alatt vágyait és érzelmeit, hogy visszautasítja és megtagadja őket. Pedig, amint már láttuk, nem ez a megfelelő hozzáállás, mivel azt kockáztatjuk, hogy vágyaink rabjai leszünk, ha a tudatalattiba kényszerítjük őket.

– A kidobóember problémája.

– Így van. A második irány az érzések és érzelmek kifejezés. A nevelőnek segítenie kell a fiatalt, hogy kifejezze és mások felé is kommunikálja, amit érez. Itt válnak érdekessé a különféle kifejezési technikák, mint például a színészet, tánc, zene és festés. Általában azt mondjuk, hogy „amit tisztán érzünk, azt világosan ki is tudjuk fejezni”, viszont ennek az ellenkezője talán még inkább igaz: „amit kifejezünk, azt könnyebben fel tudjuk fogni és meg tudjuk érteni”.

– Arra gondol, hogy ha például nem tudom kifejezni azt az agressziót, amit valamiféleképpen érzek, akkor nem is tudom felismerni vagy az okát megérteni?

– Pontosan. És a harmadik irány ennek logikus folytatása, amit önfegyelemnek hívunk. De itt vigyáznunk kell. Valójában két fajta van a „fegyelemnek”, a helytelen fajta egyszerűen a tiltásoknak való passzív engedelmesség, a helyes fajta viszont megfontolt és tudatos döntésből származik, miután a tiltásokat elsajátítottuk. Nevelőként célunk, hogy a fiatalokat a független, felelős „alannyá” való fejlődésben segítsük, akik elutasítják mind azt, hogy saját vágyaik túszaik legyenek, mind pedig azt, hogy rajtuk kívül álló tiltások foglyai.

– Ez azt jelenti, hogy minden tiltás rossz? – kérdezte Éva.

– Nem erre gondoltam. A tiltásokat nem lehet megszüntetni. Szükségesek, hogy segíthessük a gyermekeket a függetlenség elérésében. Az emberi társadalom két alapvető tiltásra épül: a vérfertőzésére és a gyilkosságára. Mindazonáltal a tiltásokat nem szabad kizárólag megparancsolni. A gyermeknek meg is kell értenie őket, és értéként elfogadni, ami lehetővé teszi számára, hogy a függetlenség és felelősség magasabb szintjére lépjen. Az erőszak tilalmát például úgy kell megérteni, mint mások tisztességének és méltóságának elfogadását és tiszteletét. Majd akkor fogunk ezzel foglalkozni, amikor a társas fejlődésről és az erkölcsi nevelésről beszélgetünk.

Éva megköszönte a professzornak a gondolatokat, és azt javasolta, hogy szánjanak újra néhány percet a beszélgetés következtetéseinek összefoglalására. Miközben hatékonyan vezette a beszélgetést és mindenkit hozzászólásra biztatott, László felírta a főbb pontokat a táblára.

•••